

ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЮСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Досліджено люстраційні процеси, сутність люстрації. Люстрація аналізується з політико-правової точки зору, розглядаються вимоги до осіб, які підлягають перевірці. Акцентується увага на необхідності прискорення реалізації люстрації на основі об'єктивних показників і проведення масштабного очищення влади. Запропоновано низку поправок до закону про люстрацію з метою збільшення його ефективності.

Ключові слова: люстрація, політична люстрація, економічна люстрація, державна люстрація, остракізм, політична еліта, демократія.

Abstract

The article concerns the lustration processes, the nature of lustration. Lustration is analyzed from political and legal point of view, the requirements for persons considered to be checked are scrutinized. Attention is focused on the need to accelerate the implementation of lustration based on objective indicators and making purge of government officials. The author suggests making a number of amendments to the law on lustration to increase its effectiveness.

Keywords: lustration, political lustration, economic lustration, state lustration, ostracism, political elite, democracy.

Соціально-політичне становище сучасної України наводить на роздуми про те, як із держави з найбільшими перспективами розвитку на пострадянському просторі вона перетворилася на таку, що знаходиться у глибокій кризі. Напружене становище всередині держави, криза довіри громадян до влади вимагають від правлячої еліти рішучих дій з приводу зміни існуючого стану речей. Не викликає сумніву той факт, що всі внутрішні негаразди є наслідком безвідповідальної політики влади, яка лобювала власні інтереси, затулюючи тим самим суспільство у довготривалу кризу [1, с. 42]. Слід зауважити, що реалізація політичної відповідальності влади втілює в життя принцип правової держави, за якого остання змушена виступати гарантом прав і свобод людини, порядку і стабільності в суспільстві [2, с. 25]. Відтак постає проблема необхідності пошуку доцільного «інструменту» добору політичних діячів, що повинні дійсно представляти інтереси громадян в органах публічної влади. Таким «інструментом» може стати люстрація, на яку покладають великі надії як громадяни, так і політики, які нині прийшли до влади.

Тема люстрації стала однією з найгучніших після повалення режиму вже екс-Президента України Віктора Януковича, коли постала проблема чистки управлінських структур від залишків колишньої влади. Така необхідність зумовлена тотальною корупцією, кумівством і популізмом, що стали невід'ємними атрибутами життя українців; особливо це відчувається протягом останніх років, коли майже вся повнота влади фактично перейшла до рук однієї правлячій політичної партії.

Особливої актуальності означена тема набуває у зв'язку з тим, що дефіцит відповідальності (притаманний не тільки правлячим суб'єктам, але й майже всім політичним акторам), яка б забезпечувала не лише дотримання зобов'язань, але й відплату за їх порушення та неправомірні вчинки, є доволі типовою рисою сучасної української політики [3, с. 193].

Питанням люстрації цікавилася чимало як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, таких як: Е. Бланкенбург, В. Дейниченко, С. Денисюк, І. Левенок, А. Присяжнюк, І. Рибачок, А. Руденко, О. Степаненко, О. Сахно, С. Шевчук та ін. Але комплексного політологічного дослідження феномена люстрації та практичних рекомендацій щодо застосування люстрації в українському політикумі поки що немає. Тому доцільним є висвітлення головних аспектів люстраційних процесів у політичній площині в українському суспільстві.

Поняття «люстрація» має латинське походження і спочатку відображала процеси, що відбувалися в кризовій Римській республіці у I ст. до н. е. У цей період словом «lustratio» позначали процес заборони посадовим особам, що займали важливі пости в армії та сенаті при диктаторі Суллі (Марії, Помпеї, Цезарі та ін.) займати їх надалі. Іншими словами, це був різновид репресій наступною елітою попередньої, щоправда, виключаючи переслідування і вбивства. Взагалі люстрація передбачала

відсторонення представників однієї політичної еліти від влади з заборонаю зайняття посад через те, що вони представляли політичний режим, викритий у злочинах проти людини [4].

Сучасне тлумачення цього поняття таке: люстрація (від лат. *lustratio* – очищення через жертвопринесення) – в політичному смислі означає очищення влади від старих кадрів, заборона функціонерам попередньої влади займати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо [5].

Ще з часів перших націонал-демократів та до сьогодення більшість українців вважають, що люстрація – це очищення органів влади та правоохоронної системи від осіб, пов'язаних з комуністичним минулим, колишніх співробітників спецслужб та іноземних агентів. Мета люстрації – очищення держави від людей, які загрожують її демократичному розвитку. В різні роки люстрацію застосували у Чехії, Польщі, Грузії та країнах Балтії. Важливо усвідомлювати, що люстрація не покарання за порушення законів і не має підмінювати його. Люстрація повинна виступати фільтром для очищення державних органів влади.

Проблема так званої чистки влади є фундаментальною, оскільки від цього залежить якість реформ, запровадження яких є необхідною умовою задля подальшого розвитку України в напрямку демократизації. Але важливим є розуміння того, що запровадження цих змін буде досить тривалим та складним через вкоріненість цих проблем. Відтак дослідники стверджують, що розкрадання бюджетних коштів та золотовалютного фонду відбувалося за допомогою цілої системи, яка формувалася десятиліттями і вже стала частиною державної структури. Також можна відмітити, що з часів вступу на пост Президента В. Януковича країна все більше занурювалася в кумівство та авторитаризм, влада активно консолідувалася навколо визначеного кола осіб, зростала її централізація, а державні діячі вже не приховуючи використовували всі можливі державні ресурси для задоволення власних потреб. Реалії такі, що можна прослідкувати певну тенденцію з проведення у владу «своїх» чи не кожним можновладцем, що змінює своїх попередників. Звичайно, що така халатність до виконання своїх обов'язків та почуття всюдозволеності мало свої невітні наслідки. Оскільки, в основному, діяльність правлячих кіл була спрямована на власне збагачення радше, ніж на вирішення серйозних соціально-економічних проблем держави, то не дивно, що в суспільстві визріло невдоволення владою, яке переросло в народне повстання, результатом якого й став крах «режиму Януковича».

Але чим за своєю суттю повинна виступати люстрація? Дехто розуміє її як особливу юридичну відповідальність, але з цим не можна однозначно погодитися тому, що єдиною підставою такої відповідальності є вчинення правопорушення. Інші ототожнюють люстрацію з моральною відповідальністю, але така позиція не в повній мірі розкриває це поняття. Я вважаю, що її слід розглядати як міру політичної відповідальності тому, що саме остання є гарантом належної реалізації публічної влади. Політична відповідальність виконує, при цьому, контролюючу функцію, коли суспільство, вимагаючи проводити відповідальну політику, здійснює контроль за діяльністю суб'єктів політики. А її метою виступає формування такої суспільної атмосфери, за якої б влада зобов'язана була б дотримуватися норм суспільної моралі й показувати високі зразки моральної поведінки у своїх рішеннях і діях [6, с. 170]. Загалом в цьому і полягає сутність люстрації та політичної відповідальності.

В питаннях люстрації Україна відстала від розвинених держав, в яких процеси «очищення через жертвопринесення» вже йдуть давно і в багатьох з них наближаються до завершення. Але в цьому можна бачити й певний плюс: у нас є можливість ретельно вивчити їх досвід, щоб уникнути помилок [7, с. 380].

Проте не вщухає полеміка з приводу доцільності та легітимності проведення такої практики, адже ситуація в державі залишається досить нестабільною й тому не зрозуміло, до чого можуть призвести такі реформи. При цьому аналітики стверджують, що люстраційний закон («Про очищення влади») насправді не є покаранням, а порятунком для тих, хто підпаде перевірці на лояльність, тому що без нього існувала б ймовірність, що громадяни почнуть вершити самосуд над управлінцями. Хоча є й такі випадки, коли політики попадали під «прес» громадськості. Наприклад, звільнення з посади Міністра оборони України В. Гелетея є важливим сигналом того, щоб Президент України прислухався до своїх виборців, і, перш за все, – до армії, яка й вимагала його відставки. Ще одним прикладом такої люстрації можна вважати акцію громадян під одним з апеляційних судів міста Вінниці з вимогою зняти Голову цього суду В. Кузьмишина через чутки про його корумповані діяння. Практика свідчить, що у чиновників є вибір: справедлива юридична процедура і

«капітуляція», або соціальний вибух і насильницьке вигнання цих людей. Відтак в останні місяці доволі поширилося явище, так званої, «сміттевої люстрації» (відомий випадок, коли активісти кинули в сміттевий бак і облили зеленкою чиновника Миколаївської ОДА, депутата облради від Партії регіонів П. Камінського, який влаштував аварію, перебуваючи нетверезим за кермом).

Питання люстрації – це не тільки питання відновлення політичної справедливості, але й питання державної безпеки. Тому критерії люстрації повинні бути точними та чітко регламентованими у відповідних актах законодавства. Що стосується України, то закон «Про очищення влади» є недопрацьованим та містить в собі багато суперечливих норм. Також до уваги треба брати й те, що наш люстраційний процес істотно буде відрізнятися від тих, що роками раніше проходили в інших пострадянських країнах.

По-перше, жодна держава, в якій відбулася люстрація, не перебувала в умовах окупації і військових дій. Це надзвичайно складний процес тому, що люстрація завдає важкого удару по державному механізму, утворюючи вакуум в його функціонуванні. Та, якщо з цим в умовах мирного часу ще можна впоратися, то під час військових дій люстрація може стати нездоланим випробуванням для збереження незалежності та територіальної цілісності України.

По-друге, оскільки велика держава має великий управлінський апарат, то люстрація поширюватиметься приблизно на мільйон осіб. Окремим питанням є необхідність перегляду кола осіб, що, відповідно до нового закону, підпадатимуть під неї. Адже, якщо люструвати та прибрати з посад всіх тих чиновників, що за часів СРСР обіймали певну посаду, були членами Комуністичної партії чи Партії регіонів, то держава позбудеться всіх досвідчених працівників, кращих представників своїх професій, які, можливо, не чинили нічого протизаконного.

Провідні спеціалісти в галузі права вважають, що якщо законодавці будуть приймати не до кінця виважені нормативні приписи з питань люстрації та діяти наосліп за першою ж вимогою «гарячих голів», то держава ризикує понести великі збитки. У разі чого така практика може перетворитися в «полювання на відьом», яскравим прикладом якої був «маккартизм» у США 50-х рр.

Люстраційні процеси в Україні, не дивлячись на всі недоліки, потребують невідкладного проведення задля повернення довіри населення та відновлення нормального функціонування владного апарату. Доречним було б закріплення на законодавчому рівні не тільки такого явища як люстрація, а й політичної відповідальності взагалі, як гарантії належного виконання представниками публічної влади покладених на них обов'язків. Важливо розуміти, що взаємний характер політичної відповідальності державної влади і громадянина є необхідною підвалиною ефективного регулювання політичних комунікацій в умовах правової держави. Навіть, якщо люстраційний процес в Україні не зможе виконати всі поставлені перед ним завдання, все одно важливо зробити крок назустріч реальному функціонуванню принципу політичної відповідальності. Люстрація є очищенням, знищенням тоталітарної системи влади, стосується різних сфер суспільного життя, але найважливішим сьогодні є її втілення в політичній сфері, тому що стосується кардинальної зміни існуючої політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Денисюк С. Г. Люстрація в Україні: політико-правовий аналіз [Текст] / С. Г. Денисюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія : Питання політології, 2014. – Вип. 27. – С. 41–46.
2. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління: наук.-метод. розробка [Текст] / авт. кол.: Е. А. Афонін, О. Л. Валевський, В. В. Голубь та ін.; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К.: НАДУ, 2011. – 44 с.
3. Сахань О. М. Політична відповідальність влади як чинник формування правової правої культури в Україні [Текст] / О. М. Сахань, О. В. Крайнікова // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2013. – № 5 (19). – С. 193-202.
4. Костеж С. Люстрація: політичні чистки за ширмою реформ [Електронний ресурс] / С. Костеж. – Режим доступу : <http://ua.112.ua/analitika/lyustraciya-politichni-chistki-za-shirmoyu-reform-52168.html>
5. Костюченко С. Люстрація – це не війна з минулим, це боротьба за майбутнє [Електронний ресурс] / С. Костючко. – Режим доступу : <http://www.tyahnubok.info/dopusy/dopusy/005425>.
6. Шклярська, О. Особливості люстрації по-українськи [Електронний ресурс] / О. Шклярська // Ракурс. – 2014. – Режим доступу до журналу: <http://racurs.ua/502-lustracia-vlast-ukraina>
6. Денисюк С. Г. Довіра як чинник ефективності політичної комунікації [Текст] / С. Г. Денисюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Питання політології. – Харків, 2011. – Вип. 19 (№ 984). – С. 171–176.

7. Денисюк С. Г. Громадянське суспільство: проблеми і механізми розвитку [Текст] / С. Г. Денисюк, Є. Ю. Савчук // Гілея : збірник наукових праць [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2014. – Вип. 82. – С. 377–381.

Денисюк Світлана Георгіївна – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, sg_denisiyk@mail.ru

Яворський Дмитро Ігорович – студент групи 1КІ-12б, факультет обчислювальної техніки, Вінницький національний технічний університет, dima.y6666@gmail.com

Denysiuk Svitlana G. – Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Professor of the Sociopolitical Sciences Chair, Vinnytsya National Technical University, sg_denisiyk@mail.ru

Yavorskyi Dmytro I. – Department of Computer Engineering and Information Technology, e-mail: dima.y6666@gmail.com